

Associació
**Memòria
de Mallorca**

www.memoriadelesilles.org

Temps de la Memòria

Exemplar gratuït

Número 23 / Octubre 2012

Editorial

El 14 d'abril de 2010 es va interposar una querella davant un jutjat penal d'Argentina pels delictes de genocidi i/o crims de lesa humanitat comesos a Espanya pel franquisme entre el 17-7-1936, i el 15-6-1977 (celebració de les primeres eleccions democràtiques). Va ser presentada per familiars de víctimes, associacions socials i de drets humans argentines i espanyoles. Ja s'han sumat, o es preparen per fer-ho, nombrosos querellants, denunciants particulars i associacions diverses. La querella es fonamenta en el principi de justícia universal, conforme al qual els tribunals de justícia de qualsevol país poden i han d'actuar quan es cometen crims que afecten i ofenen la comunitat internacional. El Tribunal Suprem del nostre país pretén que llei d'Amnistia eximeixi la jurisdicció espanyola d'investigar els crims de la dictadura. Passa per alt dues qüestions: que aquesta llei va ser dictada abans que es promulgàs la Constitució, en conseqüència s'ha d'interpretar en el sentit que no pot oposar-se al dret a la justícia i a la protecció dels drets constitucionals de les persones, i al judici dels responsables de crims contra la humanitat, i que, abans que es dictàs, Espanya s'havia compromès internacionalment a perseguir els fets delictius segons els principis generals del dret internacional, crims imprescriptibles que, segons consolidada legislació i jurisprudència nacional i internacional, han de ser investigats i castigats independentment del lloc o la data en què es van cometre.

Campanya de suport a la Querella argentina contra els crims del Franquisme.

No només es pretén tornar a desaparèixer als desapareguts, sinó també fer desaparèixer als seus botxins. Es vol impedir que es coneguin els seus crims, els seus noms, els dels assassins, els dels torturadors, els dels segrestadors de nins. S'argüeix

fal·laçment que tots estan morts, com si els morts i els seus familiars no necessitassin de justícia, i s'omet intencionadament que hi ha centenars de víctimes i repressors vius i que aquests últims poden i han de ser jutjats i sancionats penalment. És prevaricació i s'encobreix sabent que s'està fent.

Com acrediten els casos abans esmentats, l'actuació de tribunals estrangers és una arma poderosa en mans dels pobles per combatre la manca de justícia en el propi país. Es converteix, entre altres factors, en una denúncia internacional contra la impunitat; garanteix que les víctimes puguin declarar davant un jutge; permet tirar endavant les investigacions judicials que són negades en el territori en què es va cometre el crim, possibilita que els responsables siguin anomenats a prestar declaració i, en tot cas, que, existint indicis sòlids de la seva participació criminal, es dicti presó contra ells lliurant a l'efecte ordres internacionals de detenció, revela que, davant la persecució internacional i el risc de ser detinguts allà on se'ls trobi, l'únic lloc del món en el qual gaudeixen d'impunitat és aquell en que van perpetrar el delictes.

La jutgessa argentina **María Servini de Cobria**, davant la qual va recaure la investigació, ha donat passos importants per a fer avançar el procediment. L'últim d'ells, la comanda d'informació a les autoritats espanyoles sobre l'existència i ubicació de fosses comunes i dades personals completes (i confirmació que estan vius) d'aquells que apareixen en el procediment com a presumptes autors dels crims investigats: torturadors; jutges que van dictar sentència de mort o manifestament injustes, ministres responsables d'haver ordenat matances o que es van negar a l'atorgament d'indults, membres dels alts comandaments de les forces repressives i dirigents de Falange, directius d'empreses que es van beneficiar del treball esclau; responsables del segrest, apropiació i substitució d'identitat de menors d'edat, etc. **A la pàgina següent de l'interior s'expliquen les diferents modalitats de participació en aquest procés judicial. →**

Requisits per a participar a la causa oberta a l'Argentina pels crims del Franquisme

Les diferents formes per participar en la causa oberta a l'Argentina per la repressió franquista són les següents:

1) Com a querellants: el querellant ha de ser víctima directa o tenir una relació de parentiu, de qualsevol grau que sigui, amb la víctima de fets que puguin estar compresos entre els crims contra la humanitat/genocidi (assassinats, tortures, segrests, etc.) comesos durant el període abastat per l'esmentada causa (des del 17 de juliol de 1936 fins el 15 de juny de 1977). Aquesta és la modalitat de participació més activa en el procés: el querellant pot impulsar la marxa del procés, sol·licitar diligències, proporcionar elements de prova, argumentar sobre ells, i presentar-ne recursos.

Aquells que ja hagin presentat la querella, hauran de ratificar-la davant la jutgessa durant la seva visita.

2) Com a denunciants: pot presentar una denúncia davant la jutgessa encarregada de la causa tota persona que es consideri

lesionada per un dels fets esmentats a la portada d'aquesta publicació, o que, sense haver estat víctima d'aquest, tingui notícies de la seva comissió.

3) Com a testimonis: les persones que hagin tingut coneixement de la perpetració d'un dels fets esmentats a la portada i puguin aportar dades relatives a les circumstàncies en què es va produir, qui van ser els afectats, qui els responsables, etc.

4) Com adherents: qualsevol persona que vulgui manifestar el seu suport a aquesta causa.

5) Associacions: poden participar en qualsevol de les modalitats descrites, a través dels seus representants legals.

REQUISITS APLICABLES a Querellants

1. Un poder especial per a plets atorgat davant notari, amb la postil·la de l'Haia, per ser presentat davant el jutjat argentí que tramita la causa 4591/10 caratulada "**N.N. s/genocidio**" del **Juzgado Nacional en lo Criminal y Correccional Federal nº1- Secretaría nº 1, de la ciudad de Buenos Aires - República Argentina**". Els advocats actuant en aquest moment són els següents: David Baigún, Màxim Castex, Ricardo Daniel Huñis, Ana Messuti, Carlos Alberto Slepoy i Beinusz Szmukler, tots ells amb domicili professional a Avda Corrents 1515-2ª A (Buenos Aires) - República Argentina i número de telèfon 4374 5507, i Héctor Luis Trajtemberg i Carlos Mariano Zamorano, tots dos amb domicili professional a Avda. Corrents 1785-2º C (Buenos Aires) - República Argentina i número de telèfon 4371 3939.
2. Les dades d'identificació personal, acompanyats de fotocòpies de les partides de naixement (o llibre de família) que acreditin la relació de parentiu amb la víctima directa en el cas de familiars.
3. Relat detallat de les circumstàncies del delictes - una descripció clara i precisa dels fets: assassinats, segrests ("paseos"), judicis davant consells de guerra o davant tribunals especials (com el Tribunal d'Ordre Públic), detencions il·legals, tortures etc; procurant que tots estiguin ordenats per ordre cronològic. L'escrit ha de ser breu.
4. Documents (compulsats per l'organisme pertinent perquè el declarant pugui guardar els originals), com ara partides de naixement i defunció de la víctima, si s'escau, documents que acreditin el parentiu del denunciador, si la víctima és un familiar, sentència de mort si és el cas, sumaris judicials o de consells de guerra, constància dels llocs en què hagi estat detingut (la víctima directa o el familiar), testimonis dels fets, si n'hi ha, amb indicació en aquest cas de les seves dades personals i domicili perquè puguin ser citats pel Jutjat i, en general, qualsevol element de prova que sigui útil per acreditar els fets.
5. Si no es tinguessin proves com les assenyalades, sinó només coneixement general dels fets, pot presentar igualment la querella. En aquest cas seran importants els testimonis concurrents de dues o més persones sobre un mateix fet, un mateix lloc de detenció, un

Crèdits:

Han col·laborat:

Magdalena Jaume
Lara Gelabert Batllori
Marçal Isern Ramis
Mª Àngels Recio
Juan Hernández Jover

**Coordinació,
disseny i maquetació:**
Blas Guevara

Temps de la Memòria
és el butlletí trimestral
de l'**Associació Memòria
de Mallorca**.

La publicació no es fa
responsable de les opinions
dels seus col·laboradors.

Per posar-se en contacte
amb nosaltres: **625 45 45 00**
tempsdelamemoria@gmail.com

mateix repressor, etc. No obstant això, encara que no es puguin obtenir aquests testimonis, donat el context en què es van cometre els fets (crims contra la humanitat/genocidi), serà admissible la descripció dels mateixos per part del querellant.

6. Identificació, el més precisa possible, dels repressors si es pogués.
7. Actuacions que s'hagin realitzat, si s'escau, siguin de caràcter judicial o administratiu, per procurar que fossin reparats els danys, identificats els responsables, etc., i resultat de les mateixes.

REQUISITS APLICABLES

a Denunciants:

Els assenyalats en els apartats 3) i 6) anteriors, així com qualsevol tipus de documentació o prova que pugui corroborar la denúncia.

Aquesta s'ha de canalitzar preferentment de forma personal davant del mateix jutjat quan s'instal·li a Espanya. A aquest efecte s'han de posar en contacte amb les associacions que estan participant en la causa o amb els advocats actuants (residents a Espanya: Carlos Slepoy i Ana Messuti), perquè se'ls instrueixi sobre els detalls de la compareixença i se sol·liciti que pel Jutjat es fixi data per a la declaració.

Memòria de Mallorca posa l'abast dels interessats el seu assessorament respecte als diferents tràmits, així com la informació addicional que necessitin a tempsdelamemoria@gmail.com o al tel. 625 45 45 00. Actualment ja hem començat a coordinar la tramitació amb nombrosos familiars de víctimes a Mallorca, a més, **l'associació també es presentarà al procés per a denunciar els assassinats sistemàtics i planificats durant la repressió franquista amb 1.665 víctimes a partir de 1936.** ■

Matilde Landa, 70 anys després

Per Magdalena Jaume

Al Cementiri de Palma, va tenir lloc un acte d'homenatge i reconeixement a la companya Matilde Landa en el 70è aniversari de la seva mort. A les 19 h, es van anar concentrant els assistents davant el Mur de la Memòria, per anar junts fins a la seva tomba. L'acte comptà amb una ofrena floral amb les banderes de na Matilde, la tricolor republicana i la del seu partit, el PCE. L'acte va ser conduït per Josep Quetglas, que va ser l'encarregat de llegir un manifest, que podeu llegir a: http://www.esquerraunida.org/index.php?option=com_content&view=article&id=1655:homenatge-a-matilde-landa&catid=40:benefits.

Es va donar la paraula als assistents. En nom del PCIB van intervenir dues dones, Conxa Calafat i Magdalena Jaume. Ambdues van destacar la vessant de dona lluitadora i els valors civils de Matilde Landa. Destacà també la intervenció de Maria Antònia Oliver, presidenta de Memòria de Mallorca,

que lloà la lluita de les dones republicanes i la necessitat de seguir lluitant per recuperar la memòria i la democràcia, i d'Antònia Mercadal, que va recordar altres dones assassinades a Mallorca pel feixisme, com la socialista Pilar Sánchez.

Tancà l'acte Manel Carmona, que agrai el sacrifici dels que dia a dia es mantenen serens i fermes en la convicció de seguir recuperant la memòria, destacà que "recordar a na Matilde és el millor llegat que podem deixar a les generacions d'ara i a les que vendran, que tendran un mirall de valors ètics i de compromís en el que inspirar-se".

I acabà anunciant, que Esquerra Unida de les Illes Balears, seguint la iniciativa de Memòria per Mallorca, es sumarà al procés judicial obert per la Justícia Argentina, per genocidi i crims perpetrats durant la Guerra Civil i durant la dictadura Franquista. **"No descansarem fins a recuperar la memòria de cada una de les dones i els homes que van lluitar per la democràcia, per la llibertat, per la igualtat i per la República, com ho faria Matilde Landa d'estar avui entre nosaltres".** ■

La cooperativa "La Nueva Vida" (Llucmajor, 1907-1936)

Per Lara Gelabert Batllori, vocal de MdM

2ª PART

Les organitzacions socialistes com a tals no existeixen, mantenint-se les organitzacions obreres en la tasca de personatges com en Bisbal i el seu periòdic, en Jaume Bauçà (secretari de la UGT del 1926 al 1931), sostenidor de la comissió executiva, i a l'existència de cooperatives, entre les que destacà la *Nueva Vida*, gràcies a les quals es mantingueren determinades agrupacions obreres als pobles, l'activitat de les quals no s'aturà¹.

Mesos després però, canvia la situació i es reactiva estenent-se certa vitalitat política en el món obrer; el setmanari *El Obrero Balear* segueix publicant-se, apareixen joventuts socialistes, s'impulsen iniciatives per part de la societat de Salut i Cultura, etcètera. Una mostra d'aquesta nova empenta és la celebració de l'1 de maig de 1929 on es protagonitzà un gran esforç propagandístic i organitzatiu de les societats de treballadors, impulsant-se alhora des de *El Obrero Balear* una campanya per il·lustrar els avantatges de les associacions obreres de l'illa. És de destacar especial atenció que dediquen a la cooperativa *La Nueva Vida* i a tasca que aquesta realitza al número especial publicat l'1 de maig d'aquell any.

La proclamació de la Segona República a Mallorca i la celebració de les primeres eleccions republicanes² a l'illa suposà una victòria aclaparadora de les forces republicanes, tendència que no es trenca fins l'arribada de la dreta al govern l'any 1933. A Llucmajor, així com també a Ciutat, Manacor i a Felanitx, el triomf de les esquerres fou absolut, arribant fins hi tot a doblar els vots obtinguts per la dreta³. A Llucmajor ocupà la batllia en Bartomeu Mestre⁴.

Es pot dir que l'esquerra, a banda de guanyar en els llocs on tenien més tradició (sobretot al triangle Llucmajor-Manacor-Felanitx), entrà en zones on la dreta s'havia fet forta, desplaçant-la en molts casos. Els socialistes mallorquins, acceptaren de bon grat el nomenament de la nova República, clamant a l'ordre i seguint les directrius estatals del partit, actitud que no sempre agradà massa a sindicalistes,

Una petita mostra dels cupons emesos per "La Nueva Vida"

comunistes i anarquistes per ser, sovint, conservadora i excessivament moderada. En aquest ordre d'esdeveniments, sorgiren conflictes entre republicans i socialistes a l'illa (que s'havien presentat junts en coalició a les eleccions del 1931), que acabaren per trencar l'aliança i marxaren per separat en un comitè mixt de direcció de la conjunció. Fou precisament el membre de la cooperativa de *La Nueva Vida*, el sabater i mestre Joan Montserrat i Parets, qui realitzà la proposta de separació de les dues forces polítiques sense que aquesta es traduí en una ruptura conflictiva, sinó en un projecte coordinat. Aquest, que havia encapçalat el grup socialista de Llucmajor des de ben antic, acabà instal·lant-se a Ciutat, mentre que el quadre de l'agrupació socialista llucmajorera quedava compostat per Joan Garau, Francesc Pons i Miquel Montserrat, tots vinculats a la cooperativa⁵.

Seguint l'empenta de les polítiques socials animades per l'adveniment del govern republicà, al poble de Llucmajor es construïren noves escoles i es realitzaren obres al cementiri, projectades molt de temps abans.

La reorganització de la dreta des de 1932 es posà de manifest amb el seu triomf a les eleccions de 1933, iniciant-se el Bienni Negre que suposaria a Mallorca un gran trencament respecte el moment anterior, restringint-se moltes iniciatives d'esquerres, i reprimint la lluita social i el moviment obrer. La declaració de l'estat de guerra va ser aprofitada a Llucmajor pels partidaris de la dreta per clausurar la Casa del Poble, destituir els regidors republicans i socialistes, i per detenir alguns joves d'esquerres i el

¹ Ibid., pàg. 171.

² Les eleccions del 12 d'abril foren anul·lades a l'illa celebrant-se de nou el 31 de maig de 1931, amb victòria contundent de l'esquerra Ibid., 190.

³ Ibid., pàg. 194.

⁴ La repetició d'eleccions posterior el refermà en el seu càrrec d'alcalde amb el suport del metge Contestí, personatge fort a Llucmajor, vinculat a en March. Quetglas, Damià (1986) "Llucmajor, solidaritat i cooperativisme esdevinguts tabú...". Op. Cit.

⁵ Gabriel Sirvent, Pere (1973) *El Moviment Obrer a Mallorca, ...* Op. Cit., pàg. 200 i 207.

gerent de *La Nueva Vida*, acusats de tinença d'armes; no obstant, aviat van haver de ser alliberats per manca de proves.

Després de la revolució d'octubre (1934), es començaren a produir manifestacions antifeixistes a Mallorca, que posaven de manifest la postura unitària de socialistes, comunistes i republicans, entre d'altres, en contra de l'extrema dreta⁶. Aquesta postura, que manifestava la necessitat de trobar la unitat per fer front al grup feixista, s'evidencia a Mallorca, i a tot l'estat, en la creació del Front Popular, coalició que, malgrat l'esforç de les esquerres de l'illa, no va aconseguir vèncer a les eleccions de 1936, que es traduïren en un nou triomf per la dreta⁷.

A Lluçmajor diversos esdeveniments evidencien la crispació del moment. L'any 1935 (durant el qual fou alcalde Miquel Carbonell) començaren a aparèixer pintades feixistes, que foren esborrades per al·lots de l'escola, manifestant-se a plaça alçant, fermat a un regle, el pedaç que havien emprat per llevar la pintura de les parets. Al juliol del mateix any, els feixistes obriren la seva seu a Lluçmajor, al número 4 de la plaça del poble. La culminació d'aquesta rivalitat es visqué en la commemoració de l'aniversari de la constitució del govern de la Segona República l'abril de 1936, on amb una clara voluntat de provocació diversos feixistes s'enfrontaren amb republicans i socialistes a Ca's Coix (local on es reunien els republicans), finalitzant els enfrontaments amb diverses detencions de feixistes armats. Aquesta amenaça provocà, entre altres factors, que el mestre Guillem Gayà Nicolau organitzés a Ca'n Netos un grup de comunistes, integrats ara a la Casa del Poble, (entre els que hi havien membres de les Joventuts i alguns trencadors de marès de s'Arenal), que tenia algunes discrepàncies amb el sector socialista, davant el perill que els suscitava el feixisme creixent, sobretot entre els joves menys preparats i ineptes i els membres del CEDA⁸.

Finalment, el diumenge 19 de juliol, després d'haver-se produït l'alçament de les tropes feixistes al Marroc contra el govern del Front Popular constituït legalment a partir de les eleccions democràtiques de 1936, l'exèrcit ocupà militarment Ciutat proclamant-se, per part del general Goded, l'estat de guerra a les Balears. Posteriorment Goded marxà a Barcelona substituint-lo a la comandància militar el coronel Diaz Freijó. S'iniciava així el dramàtic període de la guerra civil que tingué en el cas de Mallorca unes conseqüències i repercussions terribles des

del primer moment, implantant-se, al no trobar una resistència efectiva a l'illa, una política de persecució, repressió i extermini de tots els grups d'esquerreres i antifeixistes i de les persones que en formaven part. Evidentment, la cooperativa de *La Nueva Vida* i els seus membres, es veieren greu i tràgicament afectades per aquests esdeveniments.

4. La dissolució de la cooperativa: les incautacions de béns i la persecució dels membres

4.1. La incautació dels béns de la cooperativa *La Nueva Vida*

Dies després de l'alçament militar del 18 de juliol començaren ràpidament a Mallorca les represàlies i persecucions contra tota aquella persona susceptible d'haver format part o haver simpatitzat amb el govern republicà i el bàndol d'esquerreres. El mateix dia 19, la Falange es va apropiari de la Casa del Poble de Palma i de l'edifici d'Esquerra Republicana Balear emplaçat al carrer Unió, seguint-se el mateix procés a la majoria de pobles de Mallorca. No obstant, no va ser fins el setembre de 1936 quan el govern feixista (no oblidem que constituït de manera il·legal després d'un alçament militar) proclamà al Butlletí Oficial de l'Estat tot un seguit de decrets on declarava fora de la llei tots els partits i agrupacions que haguessin format part del govern del Front Popular (constituït el 16 de febrer de 1936, després d'un procés democràtic), sobre els que requeïen tot un seguit de mesures punitives. L'article segon del decret 108 que declarava fora de la llei els esmentats partits, decretava la incautació dels béns mòbles, immobles, efectes i documents propietat dels partits i agrupacions que des d'ara es consideraven il·legals, passant tots ells a la propietat de l'Estat⁹. En el mateix sentit, el decret 132 del BOE del 28 de setembre prohibia "*mientras duren las actuales circunstancias*" (circumstàncies que s'allargaren fins els darrers anys de la dictadura franquista, és a dir, fins gairebé 40 anys després) totes les actuacions polítiques i sindicals obreres i patronals polítiques, autoritzant-se tan sols agrupacions gremials sota l'autoritat de la Junta de Defensa Nacional.

Un decret llei de gener de 1937 detallava i concretava les agrupacions polítiques i partits declarats fora de la llei, així com qualsevol tipus d'entitat anàloga o de filiació amb els esmentats partits, reclamant la relació dels seus béns i propietats per part de l'estat, tot i que com ja hem dit anteriorment, ja

⁶ Ibid., pàg. 242.

⁷ Ibid., pàg. 267.

⁸ Quetglas, Damià (1986) "*Lluçmajor, solidaritat i cooperativisme esdevinguts tabú*"... Op. Cit.

⁹ Val a dir que a més de partits i agrupacions, tots aquells que havien estat encausats i als que s'obrí un expedient de Responsabilitats Polítiques estaven obligats a censar els seus béns, per tal de pagar amb les seves propietats les fortes sancions econòmiques a les que eren sotmesos, en cas de no disposar de liquiditat suficient. Donacions anomenades "pro-movimiento nacional" i el canvi de moneda estrangera, foren altres maneres d'espoli que recaigueren sobre la població civil (agraïm a Marçal Isern el comentari).

s'havien i s'estaven produint incautacions abans de la publicació dels esmentats decrets¹⁰.

La cooperativa *La Nueva Vida* no es lliurà d'aquest procés ni tampoc els membres que hi formaven part. En contra del que es feia constar al seu reglament sobre la dissolució de la societat, segons el que es deia que aquesta no es podria dissoldre si existien socis que en volguessin seguir formant part, així com que en cas de dissoldre's, el seu capital hauria de passar a la *Federación Nacional de Cooperativas de España*, el govern il·legal acabà amb la cooperativa, confiscà els seus béns i sancionà als seus dirigents i socis (molts dels quals foren empresonats i assassinats).

El 17 d'agost de 1936 (ni tan sols un mes després d'haver-se sollevat l'exèrcit) es realitza l'inventari dels productes, béns i objectes trobats a l'edifici de la cooperativa i a les seves sucursals, tancades per ordre de l'Autoritat Militar, sent totes les seves possessions incautades pel Movimiento Nacional per part del comandant militar del sector de Lluçmajor, formalitzant-se la confiscació oficial el 24 de novembre del mateix any.

Gran part d'aquests béns foren subhastats per l'ajuntament de Lluçmajor (sent alcalde Sebastià Jaume Salvà) en diverses ocasions a partir de l'any 1938 (tal i com es recull a l'informe del 25 d'abril de 1938 que la batllia adreçà a *Comisión Central Administradora de Bienes Incautados por el Estado* per tal de poder subhastar els béns confiscats a la cooperativa). No obstant, nombrosos testimonis afirmen que el mateix dilluns 19 de juliol es produïren constants saquejos a la cooperativa a plena llum del dia i sense cap voluntat d'amagar-se, espoliant-se carretades d'oli, vi i espardenyes que eren transportades a Cas Sergent, Ca'n Reda i Ca'n Joan Canyelles entre d'altres¹¹.

El 9 de novembre de 1936, segons els decrets del BOE esmentats més amunt, l'oficial major de l'ajuntament de Lluçmajor, en Damià Font Montserrat, informa en un document adreçat a l'Administració de Propietats i Contribució Territorial que la *Nueva Vida* disposava dels locals 7 i 9 del carrer Sant Joan de Lluçmajor, així com també de la casa 113 al carrer de

la Font (a nom de Joan Garau Tomàs, que fou adquirida per la cooperativa per part dels seus hereus); en altres documents (com a l'acta d'inventari dels béns incautats) consta també un solar al carrer Pere Roig figura una altra sucursal al carrer de Sant Miquel. Diversos solars de la finca Na Canals, també eren propietat de la cooperativa, com les parcel·les 3 i 4 (de 466 m²), que foren comprades a Mateu Oliver Fullana, i les número 1, 2, 3 i 4 (amb una extensió total de 840 m²), comprades a en Miquel Tomàs Cardell¹².

No obstant, tot i haver-se fet l'acta d'incautació dels béns i possessions propietat de la cooperativa l'any 1936, l'any 1942 s'evidencia certa irregularitat en l'administració franquista pel que fa a la gestió dels béns de l'entitat reclamant-se documentació relativa a les propietats de *La Nueva Vida* que havia estat lliurada sis anys abans, posant de relleu que probablement molts encara no havien estat subhastats i que les propietats haurien passat a mans d'altres persones sense cap mena de control ni de remuneració, per descomptat, per als seus propietaris originals.

4.2. La persecució i aniquilació dels membres de la cooperativa

L'esdeveniment dels fets de juliol del 1936 tingueren greus repercussions que anirien molt més enllà de la confiscació de béns de la cooperativa, ja que atemptarien contra la vida de les persones que n'havien format part, en un procés sense retorn.

El 18 de juliol de 1936 es representava al teatre *Odeón*, en un marc tens i incert, l'obra de teatre *Abajo las armas* que donava per finalitzat el curs escolar (que havia de començar l'any següent en les noves escoles que s'havien construït). El dilluns es feren efectius els rumors de l'alçament de l'exèrcit i de l'arribada de feixistes al poble, i la Guàrdia Civil tancà les portes del local amb una cadena. La persecució de tot aquell susceptible de no ser afecte al *Movimiento* comença a partir d'aquell moment com una caça de bruixes, arribant a plaça un camió carregat de camises blaves i homes armats¹³ que començaren a efectuar detencions de manera indiscriminada sembrant el terror entre la gent de Lluçmajor.

Els membres de la cooperativa començaren caure a partir del mes de setembre així com també els dirigents socialistes locals. El total d'assassinats al terme de Lluçmajor fou de 22 persones¹⁴, alguns

¹⁰ Per tal d'especificar i afegir a la llista de partits prohibits el juliol de 1936, aquest decret en detallava la llista específica: Esquerra Republicana, Unió Republicana, Confederació Nacional del Treball, Unió General de Treballadors, Partit Socialista Obrer, Partit Comunista, Partit Sindicalista, Sindicalistes de Pestaña, Federació Anarquista Ibèrica, Partit Nacionalista Basc, Solidaritat d'Obrers Bascs, Esquerra Catalana, Partit Galleguista, Partit Obrer d'Unificació Marxista, Ateneu Llibertari, Socors Roig Internacional, i, com hem dit "cualesquiera otras entidades, agrupaciones o partidos filiales o de análoga significación a los expresados, a juicio de la Junta Técnica del Estado". BOE de l'11 de gener de 1937, número 83, pàg. 83.

¹¹ Quetglas, Damià (1986) "*Lluçmajor, solidaritat i cooperativisme esdevinguts tabú*", ... Op. Cit

¹² La informació relativa a aquestes possessions (excepte la del solar del carrer Pere Roig i la de la casa al carrer Sant Miquel) és la que adreça el batlle de Lluçmajor, Damià Font Montserrat, el 13 de setembre de 1936 a l'Administració de Propietats i Contribució Territorial de la província. Font original

¹³ Quetglas, Damià (1986) "*Lluçmajor, solidaritat i cooperativisme esdevinguts tabú*", ... Op. Cit

¹⁴ Veure les gloses que figuren a l'annex número 2.

dels quals esmentem a continuació; val a dir que no podem fer esment de tots perquè d'alguns tan sols es sap que van desaparèixer i mai més varen tornar, romanent les seves despulles encara sota terra (com en tots els casos) en lloc desconegut. Bartomeu Sastre, batlle republicà de Lluçmajor, tingué la sort de salvar la vida i morí l'any 1971.

Miquel Montserrat i Guillem Gayà Nicolau, membres de la *Nueva Vida*, van ser detinguts tot d'una i conduïts a Ciutat, mentre que la resta tenia ordre de presentar-se l'endemà a l'Ajuntament. En Miquel Montserrat fou empresonat al Castell de Bellver i "cridat", junt amb molts d'altres, entre els quals hi hauria el seu germà, Joan Montserrat i Parets, el quatre de gener de 1937; va ser executat a l'edat de 53 anys. En Guillem Gayà Bonet (de Lluçmajor) va ser assassinat als 37 anys a la paret del cementiri nou de Ciutat el deu de setembre de 1936¹⁵.

L'únic afusellat amb consell de guerra, per tenir en la seva possessió una pistola STAR, fou el dirigent de Joventuts (afiliat al Partit Comunista) Antoni Zanoguera, detingut a Son Granada i sotmès a judici a l'Escola d'Arts i Oficis; va ser assassinat al Fort d'Illetes a les sis i mitja del matí l'onze de març de 1937 a l'edat de 26 anys¹⁶.

En Joan Fullana (també membre del Partit Socialista, vinculat a la cooperativa) va ser tirat viu dins el pou de S'Àguila (fets observats per Julià Oliver Sastre, des del seu amagatall, qui morí afusellat poc després); ha transcendit que, en un darrer intent desesperat de salvar la vida, en Fullana es va aferrar el coll d'un dels seus botxins per tal de no ser tirat al

pou, empenent-lo a cops de culata per tal que es deixés anar i es precipités en el buit¹⁷.

Altres dos llucmajorers assassinats l'agost de 1936 foren els membres del Partit Socialista, Julià Oliver i Sastre¹⁸ (mort amb 47 anys al cementiri de Ciutat la nit del 23 al 24 d'agost) i Joan Caldés, de malnom *Sempulí*, que va "desaparèixer" per aquelles dates, sense haver tingut avui encara cap altre notícia d'ell.

Una altra de les accions més dures que visqué el poble de Lluçmajor fou la persecució dels sabaters que treballaven a *La Hormiga*, a ca l'Amador. Nou sabaters, entre els que es trobava en Francesc Oliver (*Llosco Barraca*) varen ser detinguts i assassinats a Porreres el 15 de febrer¹⁹.

Als anys 40 encara seguien les represàlies vers tota aquella gent que simpatitzà amb el govern republicà, sent una evidència les accions empreses contra aquells que s'ajuntaren de manera solidària i altruïsta per fer front a les despeses de l'enterrament d'Enric, anomenat el català, fet pel qual van ser desterrats a Binissalem i Alaró 4 homes i vàries dones de Lluçmajor, algunes de les quals havien estat obligades a passejar-se pel poble amb el cap rapat²⁰.

Finalment, el dia de la mort d'en Franco, **es suïcidà a Lluçmajor un dels qui havia actuat de botxí sense cap impunitat durant tots aquells anys, tot i que la seva acció de covardia no fou, ni serà mai, equiparable a la monstruositat de les seves accions.** ■

¹⁵ Capellà, Llorenç (1989) *Diccionari Vermell, ... Op. Cit.*, pàgs. 114 i 79

¹⁶ *Ibid.*, pàg. 184.

¹⁷ *Ibid.*, pàg. 73.

¹⁸ Un any després de la seva execució, la seva dona va rebre un porta-monedes amb dues pessetes, una altra de cinc i dos mocadors tacats de sang. *Ibid.*, pàg. 124.

¹⁹ Quetglas, Damià (1986) *"Lluçmajor, solidaritat i cooperativisme esdevinguts tabú", ... Op. Cit.*

²⁰ *Ibid.*

El nínxol 432 i l'Avinguda dels Màrtirs

Per Marçal Isern Ramis, investigador i vocal de Memòria de Mallorca

La tradició oral Mallorquina té fórmules per quasi tots els actes humans. Des del naixement fins al moment de la mort, acompanyam amb paraules típiques de les illes els moments més especials, ja siguin feliços o tristos, de la nostra vida. I és als oficis funerals religiosos de la litúrgia catòlica, al moment de donar el condol als familiars del difunt, on les paraules hi juguen un paper molt important. La frase "Què poguem pregar molts anys per ell", "Al cel ho vegem" o "Descansi en pau" adquireixen un protagonisme especial. Queda reservat pel difunt el descans etern als llocs sagrats destinats per la societat civil per a tal fi: els cementiris. Però vet aquí que a Mallorca, a partir del tràgic i sagnant cop d'estat de juliol de 1936, aquestes paraules s'han convertit en un eufemisme terrible per a milers de famílies que a dia d'avui encara ploren als seus fami-

Matilde Landa Vaz

liars desapareguts per l'acció criminal del feixisme. Perquè ni el condol conhorta, ni els cementeris són lloc de repòs, pau i tranquil·litat pels Republicans i Republicanes enterrats en fosses comunes anònimes o a tombes oblidades per tothom. I no sols pel fet d'haver estat enterrats de manera ignominiosa en fosses, si no perquè a més en molts de casos han de compartir l'espai amb la monumentalitat i la toponímia dels seus assassins. I el Cementeri de Palma n'és el millor exemple.

El cementeri municipal de Son Tril·lo de la capital Balear custodia entre les seves parets, nínxols, tombes i catacumbes, tot un seguit de referències als efectes de la sublevació cívica militar del 18 de juliol de 1936, la Guerra Civil i la dictadura i els seus cruels efectes entre la població civil. Des de fosses comunes amb desenes d'enterraments il·legals, i mai investigats judicialment, fins als monuments erigits pels vencedors de la guerra i que desafien les lleis naturals del pas dels anys i les lleis redactades pels homes i en teoria d'obligat compliment pels administradors i servidors públics.

Entre aquesta convivència "antinatural", hi podem trobar les víctimes dels bombardejos Republicans de la ciutat de Palma i els oficials, soldats i suboficials que moriren tant al front de guerra de Porto Cristo o als de la península. Batles i prohoms de la dictadura feixista, col·laboradors necessaris, els uns per instaurar el règim que assassinà 200.000 persones, i els altres per mantenir al general Franco gairebé 40 anys al poder absolut. Personatges com José Ramis de Ayreflor, fundador d'Acció Catòlica i magistrat, responsable de desenes d'il·legals sentències dictades contra els legals i legítims defensors de la democràcia Republicana. Batles com Màxim Alomar Josa, dels darrers batles de la Palma de la dictadura o el procurador de les Corts feixistes Rafael de Villalonga Mir y Blanes. Sense oblidar la tomba de l'escriptor Llorenç Villalonga, apassionat falangista de primera hora o les làpides dels "famosos" feixistes germans Barbará, víctimes els dos de la voràgine de destrucció i mort que ells mateixos ajudaren a instaurar. I com no: L'"**Avenida de los Mártires**" batejada així en memòria dels militars "gloriosamente caídos por Dios y por España" als fronts de guerra de tota Espanya.

Però el cementeri de Son Tril·lo té un vessant arquitectònic que cal remarcar. I no xerram del famós Àngel Negre, forjador de tantes llegendes negres de cultes satànics i sacrificis rituals. No, xerram dels mausoleus erigits en memòria dels militars nacionals i estrangers caiguts en la realitat històrica del sacrifici als altars de l'ignomínia humana. Entre aquests mausoleus cal destacar el dedicat als mariners i aviadors italians morts servint la bandera del bàndol feixista de la guerra i erigit en memòria seva el 1942. El disseny del mausoleu, de clara inspiració feixista va anar a càrrec de l'arquitecte Ugo Geunari. Traslladat en vaixell a Mallorca fou instal·lat i inaugurat sense gaire ressò mediàtic per la suposada "neutralitat" Espanyola. La inscripció original, substituïda anys després per una políticament correcta, no n'era gens de neutral: "Els legionaris Italians als germans Espanyols (...) Any XVIII E-F (Era Feixista)". Però cap eufemisme pot amagar una clara exaltació monumental dels règims feixistes europeus, adornat durant anys amb corones de llorer als peveters amb l'esvàstica Nazi i els fasces Mussolinians: **pura normalitat democràtica.**

I tot aquest escenari de postguerra victoriosa va acompanyat en alguns casos de la senzillesa quasi minimalista del record a les autèntiques víctimes de tot plegat: els defensors de la legalitat Republicana. El batle màrtir Emili Darder Cànaves està soterrat sota una senzilla làpida que recull el seu nom i la data de la seva mort. Alexandre Jaume, company d'infortuní reposa a un elegant sarcòfag estil Napoleó, Pere Rosselló Oliver batle d'Alaró descansa juntament amb el seu amic Juan Rubí Borràs a la senzilla tomba familiar, Llorenç Roses Bermejo, batle de Sóller fou enterrat al panteó familiar i la dirigent comunista Matilde Landa, "suïcidada" per les pressions de les monges/carcelleres de Ca'n Sales per que es batejàs, descansava al nínxol 432, quasi perdut a l'immensitat del cementeri. I fins fa poc, els centenars de Republicans assassinats pels feixistes i enterrats a les fosses comunes o a solitàries tombes quasi oblidades, sols tenien com homenatge una senzilla placa col·locada pel primer ajuntament democràtic el 1979, a la paret de l'hemicicle nou del cementeri, lloc d'execució de molts d'ells. Ara, gràcies a l'empenya de Memòria de Mallorca i la força dels seus socis i amics, tenen el Mur de la Memòria. Un espai de passeig i reflexió, amb la presència de les 1.665 víctimes de la repressió feixista fins ara documentades. Un espai de doble memòria pels morts i per les dones i homes que anaren fins allà a cercar els cossos, els bolics de roba o aquell mocador tacat de sang que per a molts és l'únic record que els hi queda del seu familiar desaparegut. "Al cel ho vegem", "Què poguem pregar molts anys per ell" que finalment, al manco molts d'ells, "**Descansin en pau**". ■

El trauma mallorquí de la Guerra i el Franquisme. Una anàlisi històrica i psicològica (1936-1975)

Per Maria Àngels Recio, vocal de MDM

4ª PART

2

Primers moviments de població i primers refugiats

Podríem subdividir l'èxode mallorquí dels anys de la Guerra Civil i la immediata postguerra, en tres grans blocs: la fugida, la recerca i la supervivència.

La fugida, fa referència als desplaçaments que es veuen obligats a realitzar els republicans i sindicalistes per a salvar la vida. En principi s'absenten dels seus domicilis pensant que seria per poc temps, no obstant això, quan són conscients de la violenta repressió, comencen a considerar aquests amagatalls més duradors i alguns regressen a les seves llars per a amagar-se en habitacles inversemblants. O bé, contempen la possibilitat d'abandonar l'illa: uns pocs, van aconseguir sortir a l'estranger en aquests primers moments; bastants, s'anirien amb Bayo per a després refugiar-se sobretot a Menorca, València o Catalunya fins a la fi de la Guerra; hauria així mateix, intents d'intercanvi de presoners; a uns altres també, els consolats els van facilitar la fugida; així com, soldats que obligatòriament enrolats en l'exèrcit franquista, van desertar passant-se a l'Espanya republicana; i fins i tot, presos mallorquins en batallons de treballadors, duts al Protectorat d'Espanya al Marroc, que assolirien fugir i passar al Protectorat de França al Marroc.

La recerca, tindria a veure amb els familiars de les persones empresonades o assassinades. Familiars que recorrien les presons o els cementiris, per a localitzar als seus éssers benlloguts, desplaçant-se des de qualsevol punt de l'illa; fins i tot algunes persones, arribarien des de Menorca en acabar la Guerra, a cercar o visitar als seus éssers estimats. Quan arribaven a conèixer el parador i estaven vius, alguns familiars es quedaven a residir prop de les presons, per a poder ajudar-los.

I, amb **La supervivència**, volem remarcar els moviments de les víctimes dels pobles cap a la capital o viceversa, en recerca de mitjans de subsistència, per a no morir d'inanició. Veurem també, com una família de Palma es desplaçava a l'extraradi de la ciutat en la recerca d'algunes restes agrícoles, una vegada que els amos de les possessions ja haguessin fet la recol·lecció.

Els tres blocs, no són compartiments estancs sinó que en ocasions se superposen. Tot seguit, exemplificant (encara que no sigui de manera exhaustiva), podem imaginar-nos amb major nitidesa els primers desplaçaments mallorquins a conseqüència del cop d'Estat i la Guerra Civil.

2.1. La fugida

Després del Bàndol de Guerra i les primeres detencions, a la població mallorquina compromesa amb les idees republicanes no li queda altra opció que fugir de les seves llars. Famílies de Palma surten als afores, al camp, a passar la nit, «a veure si mentrestant passava la guerra». Pensaven, tal vegada «era cosa d'una o dues nits»¹. Una d'aquestes famílies caminant caminant, arribà fins al poble d'on eren oriünds, i es van refugiar en una caseta de la seva propietat, en el camp. Com que feia calor (recordem que era mitjans de juliol) i com que la caseta no reunia les condicions, van dormir sota una figuera; una adolescent que feia part d'aquella família, recorda que els van despertar set falangistes amb fusells apuntant-los, duent-se seguidament al seu pare. Imatge que li ha acompanyat des de llavors; provocant-li terrorífics malsons, a més de caure malalta. No va ser l'única, la seva mare, va contreure una greu malaltia de la que no es recuperaria, morint prematurament.

Així mateix, responsables polítics dels pobles fugiren igualment, com figura en el Llibre d'Actes de l'Ajuntament de Manacor, on els regidors assistents al ple anterior al cop d'Estat, havien «desaparegut d'aquesta localitat, ignorant-se el seu parador»². Al batle per exemple, ho matarien després de cinc mesos d'estar amagat³; però no va ser l'únic de la seva família, també van assassinar al seu fill petit. L'altre fill va morir tres anys després d'acabada la guerra, segons la seva germana, «el seu cor no va poder resistir tant sofriment», doncs a més es van veure obligats a deixar el poble i traslladar-se a Palma «perquè ens ho van llevar tot»⁴. Aquí veiem, a més, com la família per supervivència, abandona el seu poble natal.

¹ També, quan el petit front de guerra pel llevant mallorquí, alguns veïns d'aquella zona deixaven les seves cases per a refugiar-se en coves pròximes. Vam conèixer a una senyora de Son Carrió, que va néixer en una d'aquelles coves.

² Llibre d'Actes de l'Ajuntament de Manacor, Arxiu Històric (AHM).

³ Un dels seus amagatalls, va ser la tomba d'un cementiri proper al seu municipi. L'enterrador li duria menjar fins que aquest últim fos assassinat. La fam li va fer sortir de la tomba i cercar un nou lloc; al poc temps, li acollirien en una casa on van cavar un averany, en el que s'amagava quan cridaven a la porta, col·locant un braser que dissimulava l'amagatall (Llorenç Capellà 1989, 25 i Antoni Tugores Manresa 2004).

⁴ (Margalida Capellà Fornés 2009, l:21-22)

Aquest estudi compta amb el patrocini del

En alguns llocs es va donar una petita resistència al cop d'Estat, com va ser el cas de Pollença, on republicans i sindicalistes es van mantenir en l'Ajuntament fins al matí del 20 de juliol, que va arribar l'exèrcit i els va desallotjar a tirs; no quedant-los més remei, que escapar en desbandada cap a la muntanya del Calvari. Josep Muntaner Cerdà que havia passat la nit al Consistori fent guàrdia, i ja que l'ambient estava molt tranquil, havia decidit fer un bot a ca seva (acabava de complir vint-i-tres anys i vivia amb els seus pares, era el petit de sis germans). Quan s'aproximava de nou a l'Ajuntament va ser informat per un amic del succeït, així que ambdós van abandonar el poble, per a refugiar-se en la casa d'uns oncles d'aquest amic, que vivien en una finca on van passar la nit. Allí va trobar a un altre amic, que els va indicar que el millor era fugir cap a la muntanya; pel que Pep va tornar d'amagat a la casa dels seus pares, va agafar una sobrassada i mig pa i al costat del seu amic Martí Vicens, *Bonjesús*, enfilaren cap al Puig Gros de Ternelles. L'amic amb qui havia passat la primera nit, no va voler aventurar-se, i aquest mateix dia va ser detingut. Pep Muntaner i *Bonjesús* tenien l'intenció d'anar fins a Búger, on es reunirien amb altres amics i des d'allí sortir de Mallorca; així van estar amagats pel camp i les muntanyes, fins que finalment Pep es va refugiar a sa Pobla, en la casa de la seva germana i del seu cunyat, mentre *Bonjesús* anava a Búger. Però Pep seria detingut quan dormia, a les dues de la matinada del tres d'agost. Les extremadament caloroses bodegues del vaixell mercant *Jaume I*, ancorat al moll de Palma, serien la seva primera presó⁵.

Es donava també la circumstància, que algunes persones fugien dels seus domicilis després d'haver estat assassinat algun membre de la família, així vam conèixer el cas d'una dona de mitjana edat, que va abandonar la seva llar, després d'haver hagut de reconèixer les robes i pertinences del seu marit en el Cementiri de Palma. En altres ocasions, era el marit o el fill, o ambdós, qui deixaven les seves llars per por que vinguessin a cercar-los. I quan es van convèncer que la repressió anava per a llarg, alguns van tornar als seus domicilis per a amagar-se en llocs impensables, com va ser el cas d'un home que pretenia ocultar-se en una espècie de llenyer, no obstant això, una nit que van fer un registre davant de la seva filla de poca edat, com feia diversos dies que la nina no havia vist al pare, li va semblar reconèixer-li i va començar a cridar-li, així li van detenir i més tard el farien desaparèixer. Aquesta filla, ha viscut tots aquests anys, amb la tristesa que per haver-li cridat, haguessin descobert al seu pare.

⁵ Explicava Josep Muntaner, que les bodegues estaven recobertes de xapa de ferro, i que a l'agost quan el sol escalfava, la calor era espantosa; i per la nit, el fred era igualment extrem; a més de l'amuntegament que patirien.

En un altre cas, un batle d'un poblet, va romanre amagat durant sis anys (fins a la seva defunció per malaltia), en un habitacle per a ocells. Vivia tota la família amb la casa tancada i barrada, i amb l'escala preparada per a pujar; on aquest home recollia de nou l'escala, tancava la trampa, que quedava bastant dissimulada per estar emblanquinada com la resta de l'habitable, i esperava en aquell amagatall, fins que pensava que ja es trobava fora de perill⁶.

Es va donar igualment, el cas insòlit de dos germans que s'amagaven en la cisterna quan venien a registrar la casa, fins que van aconseguir sortir amb barca pocs mesos després d'acabada la Guerra. Van acabar a Itàlia, on es casarien, no regresant a Mallorca fins a trenta anys després⁷.

I després d'estar amagat Ignasi Ferretjans Sanjuan, tinent de batle de l'Ajuntament de Palma –com ja es va comentar en el seu moment– va intentar també la fugida per mar. Sembla que Ferretjans «es va vestir de carrabiner per burlar les forces d'ordre franquistes» i va partir amb altres fugitius cap a Menorca, però també se'ls va espatllar la barca i van haver de tornar per a arreglar-la i així, en un segon intent, van arribar a Ciutadella. El president de la Diputació, Jaume Garcias Obrador, «preferí no fugir en aquesta expedició»⁸, Obrador –com també es va indicar– moriria a mans dels franquistes, després de la sentència d'un consell de guerra, quan la Guerra feia quatre mesos que havia acabada.

La fugida a través del mar seria la via de fugida més nombrosa. Unes quantes persones van assolir embarcar-se cap a Amèrica en els primers moments, va ocórrer a Manacor, on «una bona colla [...] tingueren el pressentiment que la situació s'enduriria i, abans de ser detinguts, decidiren fugir». Ho van poder fer a bord d'un vaixell italià, fondejat en la badia de Palma. «Alguns dels exiliats ja havien estat anys enrere a Amèrica, en condicions d'emigrants, n'havien tornat amb diners i havien contribuït a la creació del Teatre Principal»⁹.

⁶ Vam conèixer a dos dels fills d'aquell batle i a altres familiars, gràcies a Margalida Capellà Fornés, ja que va tenir la generositat de permetre'ns acompanyar-li quan ella els va entrevistar.

⁷ Joan Fullana i Mateu Grau, autor i director, respectivament de *Talps*, una crònica històrica dramatitzada pel grup *Teatríntin de guerra i pau*, es van inspirar en la història que els van contar «desenvolupada a prop d'Andratx». En realitat es referien al cas de dos germans andritxols socialistes: Miquel i Bartomeu Bauzà Pujol, cosins dels també socialistes, Jaume Matas Llinàs i els seus fills Joan i Josep Matas Salas, que residien a Palma i també havien estat amagats durant tota la Guerra; primer, en «diversos domicilis fins que s'instal·laren en un semisoterrani de la seva pròpia llar», aconseguint sortir amb barca «la matinada del 19 d'agost del 1939», juntament amb altres socialistes, sumant un total de nou persones. Van posar rumb a Alger (que en aquells anys pertanyia a França i que es consideraria una de les vies per anar cap a l'exili), però se'ls va avariar el motor en alta mar, els va recollir un vaixell italià (el *Butterfly*) i van acabar empresonats i confinats a Roma, Ventotene i Renicci (A. Marimon/ M. Santana 2006, 27-28 i Joan Matas Salas 2008).

⁸ (Citat a A. Marimon/ M. Santana 2006, 28)

⁹ (Antoni Tugores 2011, 88-89)

També el cop d'Estat enxamparia en alta mar, als «anomenats "olímpics"». El Comitè Olímpic Internacional va triar Berlín com ciutat on es portarien a terme els Jocs Olímpics en l'estiu de 1936, Barcelona seria rebutjada. Per a boicotejar aquells jocs olímpics, que acabarien convertint-se en un aparador nazi, el Govern de la Segona República, decideix no enviar delegació d'esportistes a Berlín i, organitzar l'Olimpíada Popular a Barcelona. Des dels pobles i des de Palma, els ajuntaments del Front Popular, aporten petites partides per a tal esdeveniment. Es nolieja un vaixell, amb un grup important de mallorquins i mallorquines (doncs es va posar l'accent en la participació femenina); eren «esportistes, militants d'organitzacions polítiques i sindicals i de l'Orfeó Proletari de la Casa del Poble», que surten de Palma el 18 de juliol de 1936, ja que l'Olimpíada tenia previst es desenvolupés, del 19 al 26 de juliol. «En ésser prop de la capital catalana i conèixer la situació, el capità decidí retornar a Mallorca, però prop de l'illot de sa Dragonera es va saber que els aixecats s'havien fet amb el control de l'Illa. Per aquest motiu va tornar a girar el rumb cap a Catalunya [...] Aquest grup [...] constituí el gruix dels primers refugiats mallorquins a Barcelona [...] [E]l vaixell portava aproximadament unes 600 persones»¹⁰. Alguns d'aquests mallorquins, així com altres participants arribats des de diversos punts d'Espanya, i fins i tot des d'altres països, engrossiren el contingent de milicians que acompanyarien al capità Alberto Bayo¹¹.

Bartomeu Salamanca Cerdà, seria un dels "olímpics", si bé ell faria el viatge pel seu compte; «després que *La Almudaina* publicqués la convocatòria», indicant que quan fossin a Barcelona, es presentessin en el Comitè Olímpic espanyol, i dient l'especialitat amb la que volien participar, inscriure's. Tomeu desitjava córrer els 100 metres llisos, per això, va agafar el vaixell de Palma al vespre del deu de juliol; transcorregudes nou hores de travessia, arribava al port i s'instal·lava en l'Hotel Internacional, en el barri de Gràcia. A Tomeu, fill d'un afiliat a la Unió General de Treballadors (UGT), li mancaven una vintena de dies per a complir els setze anys; per a ell, sense que ho advertís en aquell moment, començava una nova vida que mai hagués pogut imaginar: No tornaria a veure ni als seus pares ni als seus germans durant anys; s'enrolaria en el front d'Aragó on perdria un ull; i es trobaria presentant resistència a

Hitler en Stalingrad, quan aquesta famosa batalla de la Segona Guerra Mundial va tenir lloc.

Quan Bayo i els seus milicians van desembarcar en la platja de sa Coma, aquell diumenge de matí setze d'agost de 1936, es van dirigir a les cases de la possessió, els qui vivien allí no eren els propietaris sinó els amitgers, és a dir els qui explotaven la finca, cuidaven la casa dels senyors i anaven a mitges amb els beneficis de l'explotació de la finca. Aquesta família de amitgers, es va almar al veure aquell desembarcament tan extraordinari, i juntament amb els seus fills, es van amagar en una espècie de celler extern a les cases; no obstant això, en un moment donat, els acompanyants de Bayo descobriren als amitgers. Entre aquells nouvinguts, havia un dels atletes negres que havien acudit a Barcelona, a l'Olimpíada Popular. Mentre aquests milicians es presentaven i demanaven si ells eren els senyors de la possessió, la filla petita, no parava d'estirar el braç a la seva germana gran dient-li: «És negre! És negre!». Podem imaginar la sorpresa d'aquella nina, que veia per primera vegada, a una persona de pell negra... Durant els dinou dies que va romandre Bayo a Mallorca, bastants mallorquins, i algunes persones que es trobaven en l'illa, es van refugiar en la petita zona del front de guerra, concretament les famílies, van estar allotjades a sa Coma, a una nau annexa de la possessió, convivint amb els amitgers. Aquesta possessió anys abans, havia comptat amb una fàbrica de llet condensada, de la que encara avui dia conserva una xemeneia, per això era coneguda com la fàbrica. Des d'aquest indret, els refugiats mallorquins, anaven sent trasllats en vaixell a Menorca¹², doncs en aquesta illa el cop d'Estat no va triomfar i romandria durant tota la guerra del costat de la República. Una milicià que vindria amb Bayo, anotaria en el seu diari que havien recollit «molta roba, per a dur als nens i dones que tenen els milicians recollits, i que les pobres gents es troben en la misèria per haver perdut les seves cases a l'haver de fugir dels feixistes». També sabem per un informe remès al Comitè de Milícies Antifeixistes de Catalunya que «250 paisans, presentats amb les seves famílies i que van ser enviats a Menorca, [serien] allotjats en l'església de Sant Francesc de Maó, [i] compassivament atesos pel veïnat»¹³. Sembla que a partir de setembre de 1936, aquestes 250 persones van ser realotjades en el Llatzaret de Maó. ■

Continuarà al proper número

¹⁰ (A. Marimon/M. Santana 2006, 18)

¹¹ «Segons Santacana Pujades havien de venir 6.000 atletes [a Barcelona], la meitat d'ells eren de les delegacions espanyola, gallega, basca i catalana. Dels altres 3.000, la meitat venien de França.

L'Olimpíada Popular hauria estat gairebé europea si no hagués estat per la participació prevista d'una delegació dels Estats Units i d'un equip de sis atletes de Canadà. També haurien participat esportistes d'Algèria i dels protectorats francès i espanyol del Marroc, així com una delegació palestina. Però tant en el cas dels atletes que venien del Nord d'Àfrica com els de Palestina, es tractava de gent de procedència europea i sense participació d'atletes àrabs o berbers». (Colomé/Sureda 1994, 12)

¹² Segons ens diria, «l'amo Sebastià», l'actual encarregat de la possessió de sa Coma, sembla ser que Bayo tenia l'idea de fer un petit aeròdrom en la finca, per això van llevar qualque ametller i aplanaren el terreny que havia triat.

Vam poder conèixer, tant a la filla dels antics amitgers de sa Coma (aquella a la que la seva germana li havia estirat el braç quan descobrí a l'atleta negre), com als actuals encarregats de la possessió, que ens mostraren tota la finca; gràcies a la gentilesa de Toni Tugores que ens facilità els telèfons i les adreces. A totes aquestes persones, el nostre agraïment.

¹³ (Josep Massot 1987, 220-221)

Mis antepasados y otros recuerdos...

Pensamientos de mi madre al comprobar que su esposo no regresaba del frente de batalla.

Por Juan Hernández Jover

A mi esposo

Tú que deseabas el casarte y llegó aquel 3 de Septiembre de 1.931, día de alegría para los dos; y tú me decías: "yo ya soy dichoso, ya a nadie envidio". Tenemos salud, somos jóvenes...¿qué más queremos?... ¡a luchar por la vida!... ¡a trabajar!; somos jóvenes para cuando vengan los hijos.

Vino nuestra hija... tú estabas loco de contento y ya no te parecía bien el mezcquino jornal del campo y me dijiste: ¿Qué haremos ahora para que nuestra hija y tú no carezcáis de nada?: "Emigraremos a Elda y trabajaremos para vivir con más desahogo". "Lo que tú quieras, te dije". Como siempre me dijiste: "Mi voluntad es la tuya y la tuya la mía" y a pesar de mucho trabajar, éramos muy felices. Hemos pasado juntos alegrías y sinsabores y tú nunca has pronunciado una queja: "Es nuestro destino". Siempre me decías: "Nuestra hija enferma ya se pondrá bien; nunca desconfíes"... Siempre tan sereno. Y cuando estuvo bien y ya tan crecida decías: "Si ahora tuviéramos un niño, tendríamos parejita"... y para que nada desearas, el destino nos trajo el niño. Tú contento; entonces ya no tenías límites..." ¡a trabajar!"; decías "¡que mis hijos no carezcan de nada!"; y es cuando vino la maldita guerra, siempre trabajando de noche y de día. Nunca has conocido ese mal que se llama pereza; vino la escasez y tu no vivías de noche y de día buscándonos pan..." Para que no nos falte, que haya bastante"; y añadías: "Yo lo siento y lloro sólo al pensar que llegará el día que tendré que irme y a ti y a los míos os tendrá que faltar, y tanto que te quiero y como tantas otras, tendrás que salir a buscarlo".

Se acabó la alegría de nuestro hogar y aunque hambre no hemos pasado nosotros ¿de tí que será? Esa pregunta me la hago a todas las horas del día. Desde el 14 de Abril que saliste de Alicante, sólo una vez te he visto, aquella tarde memorable que jamás se borrará de mi memoria, mientras viva. Iba llena de ilusiones a verte a Alcoy, llevaba de comer lo mejorcito que tenía en casa, para pasar unos días juntos y... ¡cómo me saltaba el pecho de alegría cuando llegué a Alcoy, mirando en aquel pueblo desconocido, visitado por primera vez, esperando verte en todos los sitios y cuando me informaron dónde te podría encontrar, cuando iba llegando me saltaba el corazón de alegría y al mismo tiempo de una pena muy grande pensando si sería la última vez que te vería. Y cuando te vi y con aquella alegría te dije: "¡ya estamos juntos otra vez!" y tu me dijiste: "¡Gracias!". Creí que me iba a volver, sin despedirme de ti. Allí se trastornó mi corazón al ver que íbamos a estar juntos durante unas dos horas y me entró una pena muy grande. Es la única vez que te he visto sin ánimo, pero en tu interior se que tenías mucha fe de que nos tenemos que volver a ver. Te fuiste al frente en aquella noche inolvidable y en mes y medio que me escribiste siempre veía tu cariño tan grande hacia nuestros hijos y a mi, y la última carta fechada el 13 de Mayo (siempre el 13 nos persigue), ya no he vuelto a saber más de ti; faltan nueve días para que se cumpla el medio año que no se nada de ti; no se si vivirás... sí, el corazón me lo dice, pero ¿dónde estás?, ¡cuánto estarás sufriendo!... no lo puedo saber pero si vives, me lo supongo... y ¡cuántas lágrimas y qué consuelo más grande cuando has llorado... cuando llega la noche es cuando más libre puedo llorar porque nadie me ve ni me oye y entre el día es diferente; no soy la misma, aunque mi corazón esté muerto de pena, tengo que disfrazarme y sonreír sin ganas; el consuelo más grande es la radio; siempre que la pongo espero oír tu nombre ,pero en vano: muchos nombres de prisioneros menos el tuyo. La oigo y pienso... ¿estará el oyendo esto?... y siempre así y me parece que voy a oír tu voz a través del aparato. Pasan los días y la carta tan deseada no llega nunca, pero no por eso pierdo las esperanzas: dos amigos tuyos ya han escrito: Eczequiel y Joaquín, pero la tuya ¿cuando vendrá? O ¿cuándo llegará ese día tan deseado que yo vea tu letra, que sepa que vives al menos, pero si tenemos salud y vemos el fin de esta guerra tan cruel que tantas vidas está costando y entre ellas la de mi hermano Francisco, que al cabo de 23 meses sufriendo por esos frentes, pagó con su vida el 13 de Agosto.

Jesús: anhelo verte y estar juntos para siempre y no separarnos hasta la muerte. Esposo mío, ¿llegarás tú a leer estas letras entorpecidas que mi mano traza en los ratos de calma que estoy junto al lecho de nuestra hija enferma?: Sí, Dios hará el milagro de que vengas y también de que la niña se ponga pronto bien; mi pensamiento está siempre contigo; de noche, al acostarnos siempre los niños me dan un beso a mí y luego me cogen la mano donde llevo la sortija con tu fotografía y le dan un beso a su papá y las buenas noches. Ellos, como yo, no te olvidan; yo, al niño le he enseñado tu nombre y apellidos y muchas veces lo dice y hace muchas travesuras que si tú estuvieras mirándolo, te lo comías a besos.

Libreta, tú eres mi amiga como en otros tiempos lo fuiste de él y como quiero que algún día lo sea otra vez de los dos juntos para poder decirte las alegrías como hoy te cuento mis penas.

A mi esposo con todo mi corazón, tu esposa,

Remedios Jover

Elda a 5 de Diciembre de 1.938